

Rok v přírodě

kalendář, který si děti samy dotvoří

Text: Zuzana Tůmová, občanské sdružení Eko-info centrum Ostrava

Zdroje textů:

Burešová, K., Korvasová, H.: Nápady pro mrňata a škvřáta. Chaloupky 1993

Ludwig, M.: Naší přírodou měsíc po měsíci. Beta, Praha 2005

Hruška, J.: Globální a environmentální výchova na pobytových akcích. Ekocentrum Paleta, Pardubice 2005

<http://www.datiapriroda.cz/>

Kalendář byl vytištěn v rámci projektu „Rozvoje síť environmentálních poradenských a informačních center Moravskoslezského kraje. Projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

leden a únor

Leden a únor jsou měsíce zimní. Začátkem kalendářního roku je obvykle zima v plném proudu — krajina je přikryta bílým sněhem a příroda vypadá, že jen tichounce oddychuje při svém zimním spánku. Ne všichni a všechno však v zimě spí a venku se pořád děje spousta zajímavých věcí, které můžeme pozorovat.

Tak třeba obyčejný sníh — víte jak ve skutečnosti vypadá sněhová vločka? Není nic lehčího, než jít ven a zkusit nějakou chytit. Nechejte vločku dopadnout na ruku a těch pár okamžiků než zmizí si ji můžete prohlédnout. Co se však s vločkou stalo? Kam zmizela? Přineseme-li si kousek ledu do místnosti, kde je teplo, potká ho stejný osud jako naši vločku — ano roztaje a přemění se na vodu. Led je totiž jen zmrzlá voda.

Ale zpět k vločce — prohlídli jste si pozorně jak vypadá? A dokázali byste ji nakreslit? Kolik má pravá vločka „větviček“? A co si takhle vločkami ozdobit váš první list v kalendáři? Namalujte vločku vedle vločky až pokryjete celý kalendář. Obrázek vám bude připomínat, že v lednu a v únoru venku vládne paní ZIMA a že k těmto měsícům sníh neodmyslitelně patří.

Už jsme se zmínili, že ne všechna zvířátka přes zimu spí. Třeba takový zajíc, srnec, jelen nebo liška — to jsou zvířátka, která se k zimnímu spánku neukládají. Ale i tak je těžké je uvidět. Jsou totiž plachá a pokud mohou, tak se před námi schovají. Něco však po sobě zanechají, jako důkaz, že tu byla — stopy ve sněhu. Můžeme pozorovat, jak se stopy různých zvířat liší a poznávat podle nich, kdo tudy prošel. Uvidíme, že stopy jsou různě velké, různě jedna od druhé vzdálené a že každé zvířátko našlapuje jinak. Nemáte-li to štěstí a do lesa či na pole, kde by se stopy daly pozorovat, máte daleko, můžete si stopy prohlédnout alespoň na obrázcích a zkusit si venku ve sněhu třeba jak skáče zajíc a jak přitom pokládá své tlapky na zem. Ve městě se vám určitě poštěstí kromě stop pejsků, kterých je v parku určitě hodně, uvidět třeba také stopy různých ptáčků.

A co stromy v zimě? Jehličnaté, ty jsou pořád krásně zelené. Listnaté naopak na podzim odložily listí a celou zimu jsou holé. V únoru se však už začínají připravovat na jaro a na jejich větvičkách můžeme pozorovat první pupeny. Tak jako se stromy liší svým listím, vidíme, že i pupeny má každý strom jiné. Vyberte si pár stromů a pravidelně je navštěvujte a pozorujte pupeny, jak se budou měnit. Vezmete-li jednu větvičku domů a dáte do vody, uvidíte, jak jí bude v teple dařit. Můžete srovnat s vašimi stromy.

Únor je posledním zimním měsícem, je tedy načase, aby se jaro už připravovalo na svůj nástup. První známkou, že už se blíží, jsou rozkvetlé sněženky, které mnohdy vykvétají ještě obklopené sněhem. Dalším poslem jara je také skřivan, který se co nevidět vrátí z teplých krajin. Jaro tu bude coby dup — máme se nač těšit.

březen a duben

Hurá, jaro už je tady! Jaro k nám přichází postupně, některý rok je tady brzo, jindy zase na sebe nechává dlouho čekat a napíná nás a my nemůžeme přesně určit, kdy takové jaro začíná. Přesto však říkáme, že 21. březen je první jarní den. Tento den také někdy nazýváme jako jarní rovnodennost — to znamená že 21. března je den stejně dlouhý jako noc. Už jste si určitě všimli, že se nám dny prodlužují — ráno, když vstáváme se sluníčko ukazuje každý den o chvíli dříve a večer chodí zase den co den o chvíli později spát. Prodlužující se den je pro přírodu znamením, aby se začala pomaloučku probouzet ze svého dlouhého zimního spánku.

Copak se děje s pupeny stromů, které jste začali v únoru pozorovat? A co větvička, kterou jste si donesli? Určitě ukázala tajemství pupenů dříve než stromy venku. Ted' už tedy víme, že pupeny ke svému růstu potřebují teplo. Ale i venku už ted' můžeme pozorovat, jak se pupeny nalívají a pomaloučku se začínají objevovat první lístky.

Na stromech však v březnu můžeme pozorovat ještě něco — kočičky. Ne, nejedná se o zvířátka, ale o květ jívy. Má tvar kuličky a jeho povrch je pokrytý hebounkým kožíškem, takže připomíná kočičí srst. Kočičky jsou první potravou pro včelky a čmeláky, kteří už pracně shánějí svou obživu. Proto kočičky zbytečně netrhejte a neničte.

Začnou-li se objevovat podběly, je to neklamná známka nástupu jara. Trávníky jsou plné sedmikrásek, pokud se projdete po lese, uvidíte kolem sebe kvetoucí koberce sasanky hajní, která musí stihnout vyrůst, než les zastíní listy stromů, které se co nevidět nad ní rozvinou. Brzy se také ukážou petrklíče a koncem dubna bychom se mohli dočkat žlutých lánů pampelišek. Naučte se poznávat jarní kytičky. Zkuste si některé z nich namalovat a vyzdobit si jimi další list vašeho kalendáře.

Z teplých krajin se k nám vracejí další ptáci například čáp bílý, vlaštovky, po nich jiříčky nebo také kukačka. Když budete trpěliví a budete mít štěstí, můžete vidět ptáčka jak nese v zobáčku kousek trávy či větvičku. To si nosí materiál na „stavbu“ — staví si totiž hnízda, aby měli kam snést vajíčka, ze kterých se vylíhnou ptáčata. Potom ptačí rodiče zase celé dny shánějí potravu, aby své děti nakrmili. Mají tedy celé jaro plné ruce práce.

Na jaře nekvete jen kytka, ale začínají také rozkvétat i stromy — třešeň nebo třeba jabloň se už brzy obsype drobnými kvítky a koruna stromu se promění v bzučící včelí úl. Najděte si v okolí rozkvetlý strom a pozorujte, kdo všechno chodí na pyl. Hmyz se pohybuje z květu na květ a tak je opyluje. Co se z květů díky tomu vyklube, uvidíte v létě.

květen a červen

Tyto měsíce jsou přelomem mezi jarem a létem. Venku je stále tepleji a tepleji, dny jsou stále delší a delší, až do 21. června, kdy nastává letní slunovrat a to znamená nejdelší den v roce. I když se to nezdá, hned po něm se dny začnou zase zkracovat. 21. červen je také kalendářním začátkem léta.

Venku to teď září všemi barvami — stromy se už krásně zelenají, jako každý rok se zahalují do nového zeleného roucha. Stejně jako lidé, mají stromy své zelené kabáty každý na míru, podle vlastního střihu aneb co strom, to jiné listí. Nasbírejte pár zelených listů, vylistujte je a naučte se poznávat, kterému stromu patří.

Na loukách kvete pestrobarevné kvítí — v těchto měsících můžete najít rozkvetlé kopretiny, kostival, zvonek luční, hluchavky či pryskyřníky a mnoho dalších. Zkuste vyrazit ven a najít co největší množství barev. Tuto širokou barevnou škálu v podobě lístků, květů, trav, větviček - prostě všechno co vás napadne a co potkáte — můžete nalepit na tento list a použít tak na výzdobu vašeho kalendáře, který vám bude připomínat, co se děje v těchto měsících v přírodě.

Příroda už také začíná dávat své první plody. I když v obchodě koupíme čerstvou zeleninu po celý rok, neznamená to, že nám na zahrádce vyrostou rajčata v lednu nebo že jahody dozrají, kdykoliv si vzpomeneme. Zelenina a ovoce mají, stejně jako každá rostlina, v přírodě svůj čas. Pokud máte zahrádku, není nic jednodušší než ji pravidelně navštěvovat, pozorovat a ochutnávat její plody. První zeleninou jsou například ředkvičky, saláty či jarní cibulky.

Sledovali jste pozorně v minulých měsících rozkvetlou třešeň a pilné včelky, které sedaly z květu na květ? Tak to jste určitě viděli i pomalou proměnu z květu na plod — třešeň. Teď můžete sledovat postupné červenání — zrání — a v závěru pozorování se vám dostane sladké odměny, neboť červen je čas třešní.

červenec a srpen

Sluníčko už krásně hřeje a pokud neprší, můžeme být venku od rána do večera. Určitě se nebudete nudit, v přírodě je pořád co objevovat. V minulých měsících jsme se kolem sebe rozhlíželi a zjišťovali, kolik nejrůznějších barev a tvarů si pro nás příroda přichystala. Na svět se však nedíváme jen očima, ale k jeho vnímání používáme i ostatní smysly — čich, hmat, sluch či chuť.

Zkuste si tedy něco „prohlídnout“ třeba rukama. Je potřeba, abyste se vypravili do míst, kde je pohromadě více stromů — nejlepší je les, ale postačí i park — a pečlivě si zavázali oči šátkem. Ke hře potřebujete také kamaráda, který vás otočí dokola, abyste ztratili orientaci v prostoru a dovede vás k namátkově vybranému stromu. Přiblížte se ke stromu a snažte si ho osahat a zjistit, jak asi vypadá — jakou má kůru, jaké lístky, jak je velký a podobně. Až se dosyta rukama „vynadíváte“, kamarád vás zase zavede zpět na místo odkud jste vyšli a zase párkrát otočí dokola. Hned jak si šátek sundáte, zkuste kamarádovi strom popsat, sami si tak ujasníte, co jste vlastně „viděli“. Poté se vydejte s kamarádem do lesa strom hledat. Nezapomeňte kamarádovi jeho službu oplatit, aby taky zažil tu skvělou „podívanou“.

Stejně tak můžete poznávat svět „po čichu“. Jak nejrůznější věci vypadají určitě víte, ale víte taky jak voní? Je způsob, jak se o tom přesvědčit. Čichovou zkoušku vám však musí někdo připravit — vybere věci, které běžně najdeme v přírodě a které mají svou charakteristickou vůni (tráva, hlína, různé květy...). Vy si k nim se zavázanýma očima přivoníte a bez toho, abyste je brali do ruky, zkoušíte hádat, copak to asi je.

V těchto měsících je les plný nejrůznějších letních plodů, které jsou potravou živočichů, zejména ptáků, ale nepohrdne jimi například ani medvěd. I vy je můžete ochutnat. Z trávy na vás budou vykukovat červené lesní jahody, na pasece si zase můžete nasbírat hrst malin či borůvek a na okraji lesa se černají ostružiny. Při sběru si však dáváme dobrý pozor, abychom ochutnávali jen to, co dobře známe! Pozor na záměnu chutné borůvky a jedovatého vraního oka, které se mohou zdát na první pohled podobné.

S plnými bříšky si můžete lehnout na louku a zaposlouchat se, co se děje v trávě. V srpnu je na programu pravidelně koncert lučních muzikantů. K poslechu i tanci hrají cvrčci a sarančata. Každý z nich má jiný nástroj. Zatímco cvrček cvrká třením předních křídel o sebe, saranče k muzicírování používá ozubenou lištu, kterou má na svých stehnech a křídly tře o ni.

Přes léto jste toho určitě hodně prožili a nebude problém, některý z vašich zážitků namalovat a vyplnit tak prázdné místo na tomto listu.

září a říjen

Cítíte jak se venku začíná ochlazovat, jak se dny krátí a jak se příroda začíná barvit do teplých odstínů červené a žluté? To už nám na dveře klepe podzim. Stejně jako předešlé měsíce slibují září a říjen zajímavou podívanou za dveřmi našich domovů.

Podzim je v celé přírodě přípravou na zimu. Stromy se chystají na blížící se mráz opadáváním listů. V zimě zamrzá veškerá voda, tedy i ta, kterou si strom bere z půdy. Aby strom zimu přežil, stahuje všechnu vodu a živiny, které má v listech - listů pak bez nich brzy opadne. Než se tak stane, předvedou se letos ještě stromy v plné kráse - zelený háv, který nosí od jara do podzimu na chvíli vymění za pestrobarevný šat. Stačí se jen projít po lese, parku či po ulicích a za chvíli budete mít plnou náruč listů nejrozmanitější tvarů a barev. Když listy v papírové složce na pár dnů zatížíte, vylistujete a vysušíte, budou krásnou výzdobou tohoto listu vašeho kalendáře. Můžete využít jejich různorodého vzhledu a tvořit z nich obrázky, či je nalepit jen tak a kochat se jejich krásou.

Podzimní přípravy nezanedbávají ani zvířátka. Vědí, že v zimě bude nedostatek potravy, proto si již od konce září vytvářejí zásoby — jezevci, divoká prasata či plši přibírají a přibírají na váze, až svá tělíčka obalí tukem, který pro ně bude zdrojem živin po čas zimy. Veverky zase shromažďují nejrůznější dobrůtky jako jsou ořechy, semena, žalud, dokonce i houby a ukládají si je do svých „spížek“. Pokud veverka zapomene, kde si ukryla svou potravu, nemusí zoufat. Její dobrý čich je tím nejlepším pomocníkem — najde třeba i oříšek, který leží 30 centimetrů pod zemí.

A co ptáci? Ti, kteří tu zůstávají - například sojka obecná či strakapoudi, si také dělají zásoby na zimu. Hodně našich ptáků však u nás na zimu nezůstává a odlétá na jih za teplem. Můžete sledovat vlaštovky, jak sedávají na drátech a připravují se na dlouhou cestu. Jejich domovem se na několik měsíců stane Afrika.

I my lidé si můžeme uchovat potravu na „horší časy“. Září a říjen jsou nejlepší dobou pro sběr jablek, která zrovna dozrávají. Je-li druh jablíček vhodný k uchovávání, můžete jimi naplnit police ve sklepě nebo je uložit na jakémkoliv jiné chladné místo a ještě za pár měsíců si na nich pochutnáte.

listopad a prosinec

Listopad je posledním podzimním měsícem, po něm už nastupuje svou vládu paní ZIMA. V přírodě právě vrcholí přípravy na zimu a zimní spáči už se chystají do svých pelíšků. Každý má svůj vlastní recept, jak zimu přečkat. Někteří ji celou prospí a vzbudí se zase až na jaře. Jsou jimi například netopýři, křeček polní či plši. Aby spotřebovali co nejméně energie, teplota jejich tělíček se sníží a zpomalí se veškeré pochody v jejich těle. Veverky a jezevci si schrupnou na kratší dobu. Po probuzení se pustí do zásob, které si pečlivě nashromáždili během podzimu. Pak zase spokojeně oči zavřou. Pokud je hlad silný a zásoby malé, musí vyrazit ven a nějakou potravu si obstarat. Zato takového hada či žábu nevzbudí nic. Když se venku ochladí, tato zvířátka úplně znehybní. Signálem pro jejich probuzení je až dostatečné oteplení na jaře.

Pokud máte ve vašem okolí řeku, jděte se podívat jak si se zimou poradí vodní ptáci. Většina větších řek přes zimu nezamrzá úplně — na jejich hladinách můžete pozorovat nejčastěji kachny, lysky, labutě, poláky či racky chechtavé. Někteří ptáci se tedy k nám uchylují na zimu a oproti dalekému severu či Rusku, odkud k nám přilétají, jsme pro ně „teplými kraji“, kam odlétají, když v jejich domovech přichází tuhá zima.

Můžeme však pozorovat i jiné ptáčky. Pokud jim vyrobíte krmítko kam budete dávat potravu, přijdou se Vám zato ukázat. Vyrobit takové krmítko přitom není nic těžkého — stačí naplnit kelímek od jogurtu rozehrátým lojem se semínky, dát do něj provázek, po ztuhnutí vyklopit a umístit ven. Nejlépe na chráněném místě, na které uvidíte z okna, abyste mohli ptáčky sledovat a nerušili je při jídle. Během jejich hodování máte skvělou příležitost naučit se poznávat jednotlivé zástupce ptačí říše. Můžete například spatřit různé druhy sýkorek, zvonka, hýla, kosa, pěnkavu, vrabce i strakapouda. Ptáčci potřebují naši pomoc jen tehdy, když je vše přikryté bílou peřinou a venku opravdu mrzne. Jindy jsou ptáčci schopni obstarat si potravu sami — a tak by to mělo v přírodě být.

Neklamným znakem přicházející zimy jsou také stromy, které pro letošek už nadobro odložily své listy a zůstaly holé. Už jste zkoušeli poznávat stromy podle pupenů, listů či kůry při hmatové zkoušce, zkuste se tedy tentokrát dobře podívat na tvar jejich koruny, který nám v zimě odhalily tím, že odložily svůj zelený šat.

V prosinci také slavíme Vánoce. Zvykem je rozkrojit jablíčko a v něm hledat hvězdičku. Rozkrojte jej, naobarvěte a poslouží vám jako „razítko“. Poslední list kalendáře zaplňte hvězdičkami, které k zimě i času vánoc patří.

Letošní rok sice končí, koloběh přírody se však ani na chvíli nezastaví a už teď se můžeme těšit, jakou zajímavou podívanou nám zase připraví příště!